

II. DÜNYA SAVAŞI ESNASINDA TÜRKİYE'DE İSTİHBARAT SAVAŞI VON PAPEN* SUİKASTINI KİM DÜZENLEDİ?

BANU EL — MEHMET PERİNÇEK

Nazi Almanya'sının Ankara Büyükelçisi Papen'e düzenlenen suikast başarıya ulaşıyorsa, belki de istihbarat örgütlerinin gerçekleştirdiği en önemli operasyonlardan biri olarak tarihe geçecekti. Bu suikastla ilgili tartışmalar bitmedi çünkü arkasındaki güç, yıllarca ortaya çıkarılamadı. Saldırının Sovyet istihbaratı, Müttefik Devletler gizli servisleri ve hatta Gestapo tarafından hazırlandığı iddia edildi. Bu belirsizlik, Sovyet arşivlerinin açılmasıyla ve operasyonu yürüten istihbaratçıların anılarını kaleme almasıyla son buldu. Suikast, Sovyet İçişleri Bakanlığı bünyesindeki İçişleri Halk Komiserliği'nin (NKVD) düşman cephe gerisindeki istihbarat operasyonlarını yöneten 4. Dairesi tarafından gerçekleştirilmişti.

Franz von Papen ve Şükrü Saraçoğlu, Türk-Alman Dostluk Antlaşması imzalanırken, 18 Haziran 1941.

Franz von Papen, *Der Wahrheit Eine Gasse*, Verlag "List", Innsbruck, 1952.

Franz von Papen'in Türkiye'ye ilk atanma girişimi 1938 yılında olur. Papen'in büyükelçi olarak bulunduğu Avusturya'nın Almanya tarafından ilhakının (Anschluss) ardından Hitler'in bu önerisini Atatürk, geri çevirir. Atatürk, Papen'i I. Dünya Savaşı yıllarında Liman von Sanders'in ekibinde istihbarat subayı olarak bulunduğu dönemden tanımaktadır. Soru işaretleri daha o dönemden kaynaklanır. Atatürk'ün ölümünün ardından von Papen, diplomatik sicilinde, bir tarafsız ülkenin yıkıl-

ması girişiminin ve bir başkasının da yok edilmesinin yer aldığı bilinmesine rağmen Türkiye tarafından kabul gördü. Alman elçisi, 26 Nisan 1939 tarihinde Ankara büyükelçisi olarak bir grup gizli ajanla birlikte Türkiye'ye gelir. Bu ajanlar, Türkiye, İran ve Arap ülkelerinde görev yapacak ve Hindistan'ın kuzeybatı sınırından başlayarak Basra Körfezi'ne kadar İngiltere karşıtı hareketi örgütleyeceklerdi. Amaç, bölgede ayaklanmalar çıkartarak İran üzerinden SSCB'ye giden yolu kesmektir. 29

Nisan'da itimatnamesini sunarken Papen'in ilk açıklaması "Almanya, Türkiye'yle en yakın şekilde işbirliği yapacaktır" oldu.¹ Hitler'le İnönü arasındaki kişisel yazışmalara bizzat kuryelik yapacak olan Alman elçisine verilen görev ise Türkiye'nin tarafsız kalarak İngiltere ve Fransa yanında savaşa girmesini önlemek ve hatta Türkiye'yi Almanya'nın tarafında SSCB'ye karşı savaşa çekmektir.² İngiliz Büyükelçisi Knatchbull Hugessen, düşman elçinin atanmasına ilişkin gizli raporunda, "daha sevimsiz bir aday bulmak, Alman hükümeti için güç olurdu" diye yazacaktı.³

17 MİLLETEN İSTİHBARATÇI

O dönemde Alman Büyükelçiliği'nde atışe olan istihbaratçı L. C. Moyzisch, von Papen'in Türkiye'ye atanmasını Ankara'nın savaşta önemine dikkat çekerek şu şekilde değerlendiriyordu:

"Savaşın gidişatı belki de hiçbir yerden, Ankara'nın hâkim pozisyonunun izin verdiği ölçüde izlenemezdi.

Ankara çok özel bir konumdaydı; çünkü politik olarak neredeyse Almanya, Rusya ve Müttefiklere eşit mesafede duruyordu. Ankara'daki Almanya Büyükelçiliği'nin bir üyesi olarak savaş zamanı diplomasinin bitmez tükenmez entrikalarının ortasında idim ve görevim icabı sık sık, o sıralar dünyanın en önemli tarafsız şehri olan İstanbul'da bulunuyordum.

Türkiye'nin sahip olduğu büyük önemin yanı sıra; Ankara'daki büyükelçiliğimiz Almanya'nın dış dünyaya açılan en önemli penceresiydi ve buradaki büyükelçinin işgal ettiği

tihbaratçının cirit attığı yerlerdi. Bu son derece önemli bilgi ve haberlere ulaşabilmek amacıyla istihbaratçılarla diplomatlar da büyük bir enerjiyle çalışmaktaydılar. İki görev neredeyse iç içe geçmişti. Diplomatlar, kişisel bağlantıları ve yaptıkları kulis faaliyetleriyle hayati önem taşıyan bilgileri öğrenmeye çalışıyorlardı. Aynı zamanda kendi ülkelerinin istihbarat örgütlerine görev yaptıkları ülkede her türlü kolaylığı ve olanağı sağlayabilmek için de büyük bir çaba sarf ediyorlardı.

O dönemde esprilerde Ankara, diplomatik toplama kampı olarak adlan-

geçilmez mekânlarından Park Otel'in lobisinde bu durumu bilen piyanistin ağzından düşmüyordu:

"I'm involded in a dangerous game,
Every other day I change my name,
The face is different but the body's
same,
Boo, boo, baby, I'm a spy!"⁶

1941 yılının Türkiye'sinde artık olaysız bir gün geçmiyordu. 20 Ocak'ta Şili Büyükelçiliği'nin Birinci Sekteri Samson Michinsky esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolurken, 11 Mart'ta da İngiltere'nin Sofya Büyükelçisi Rendell'a Pera Palas Otel'i'nin

Hitler'le İnönü arasındaki yazışmalara kuryelik yapacak olan Alman elçisinin görevi, Türkiye'nin tarafsız kalması, İngiltere ve Fransa yanında savaşa girmesini önlemek ve Türkiye'yi Almanya'nın tarafında SSCB'ye karşı savaşa çekmekti. İngiliz Elçi Hugessen, Papen'in atanmasına ilişkin raporunda, "daha sevimsiz bir aday bulmak, Alman hükümeti için güç olurdu" diye yazacaktı.

mevki diplomatik hizmet içerisindeki en hayati pozisyonu. (...) Franz von Papen'in bu görevde olması, bunun kanıtıdır. Böylesine zor bir görevi ancak von Papen çapındaki biri üstlenebilirdi."⁴

Türkiye, sadece Almanya için değil, savaşan bütün devletlerin istihbarat örgütleri açısından büyük önem taşıyordu. Siyasi ve askeri her türlü bilginin altın değerinde olduğu savaş yıllarında özellikle İstanbul ve Ankara sokakları her millettten is-

dırılırken, Türkiye'de en az 17 istihbarat örgütünün faaliyet yürüttüğü söyleniyordu. İspanya, Portekiz, İsveç, İsviçre gibi bütün tarafsız ülkeler, istihbarat savaşlarının arenasına haline gelmişti. Ama Türkiye'nin yeri farklıydı, II. Dünya Savaşı'nın istihbarat merkezi olarak görülüyordu. Türkiye, Almanya açısından Ortadoğu'nun arka kapısı, Müttefikler içinse işgal altındaki Avrupa'ya gizli bir geçitti.⁵ Sözlerini İstanbul'da görev yapan bir Amerikan ajanının yazdığı şu şarkı, istihbaratçıların vaz-

lobisinde bombalı bir suikast⁷ düzenleniyordu.⁸ İstihbarat savaşlarına o dönemde Türkiye'yi ziyaret eden Nazilerin önde gelen isimlerinden Walter Schellenberg de tanık olmuş ve anılarında şu satırlara yer vermişti:

"Dostlarım beni uluslararası 'camia'nın toplandığı gece kulübünün çatısında bulunan bir bahçeye götürdüler. Orada bulunan İngiliz ve Amerikan istihbarat temsilcilerini bana gösterdiklerinde ortaya çıkan

Stalin'in Papen suikastı emrini verdiği NKVD 4. Dairesi'nin başı P. A. Sudoplatov, Mayıs 1942.

Pavel Sudoplatov, Spetsoperatsii. Lubyanka i Kreml 1930-1950 godi, Olma-Press, Moskva, 1997.

Papen suikastını örgütleyen Türkiye'deki grubun başı N. I. Eytngon.

Aleksey Popov, NKVD i Partizanskoe Dviienie, Olma-Press, Moskva, 2003.

Suikast ekibinin ikinci adamı L. P. Vasilevskiy.

V. M. Çikov, Superağent Stalina, Veçe, Moskva, 2006.

Hitler ve von Papen.

Tibor Koeves, *Satan In Top Hat*, Alliance Book Corporation, New York, 1941.

eğlenceli duruma gülümsemek imkânsızdı. Ertesi gün artık başka bir role soyunmuştum. Peşimden bir Türk istihbarat elemanı gelmiş ve bana eski bir pardösüyle yıpranmış bir şapka getirmişti.”⁹

Türkiye’de en etkin ve saldırgan faaliyetleri Alman istihbarat teşkilatı Abwehr yürütüyordu. 1940 yılının sonunda Ortadoğu ve Güneydoğu Afrika’da operasyonları örgütlemek amacıyla Ankara’da BO “Ortadoğu” grubu oluşturuldu. Kısa bir süre içinde 300 Alman casusu farklı kimliklerle Türkiye’ye giriş yaptı. Abwehr’in İstanbul merkezinin başında deneyimli istihbaratçı Yüzbaşı Paul Leverkühn vardı. Leverkühn, Temmuz 1941’de BO “Ortadoğu” grubunun İstanbul ayağını oluşturdu. Grubun amacı Ortadoğu, Ön Asya ve Kuzey Afrika’da operasyonlar gerçekleştirmektir. İstanbul ekibi, Sovyet aleyhtarı eğilimli insanları ve Türk kökenli mültecileri Sovyetler Birliği’ne karşı savaşta kullanmak için Kuzey Kafkasya ve Orta Asya’daki Sovyet cumhuriyetleri halkları hakkında bilgi topluyordu. Hatta Iğdır’da kurdukları koyun postu satan bir şirket üzerinden Bakü, Tiflis, Kirovabad, Nahçıvan ve diğer Kafkas şehirlerine silah ve kadrolar gönderiliyordu. Aynı faaliyetler Irak’taki İngiliz karşıtı hareketi desteklemek amacıyla da yapılıyordu.¹⁰

Leverkühn, gazetecilerle üst düzey Türkleri etkilemeye ya da maaşa bağlamaya çalışan bir propaganda ekibi de kurmuştu. Abwehr’in Taksim Meydanı çevresindeki pavyonlarda çalışan Macar kızlardan birkaç düzine ajanı ve Türkiye’deki yüzlerce Alman arasından çok sayıda gönüllü elemanı da vardı. Operasyonların faturası, karaborsa dolar ve kaçak altın satışıyla karşılanıyordu. Rüşvete bağlanmış demiryolu görevlileri, Suriye’ye kaçak mal götürüyordu. Para, İstanbul’da Novatni ve Abdullah lokantalarında, Abwehr’in denetimindeki Elli’nin Barı’nda ve Taksim Gazinosu’nda ajanlara aktarılıyordu.”

II. Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında Türkiye’deki Sovyet istihbarat ağı ise zayıftır. İstanbul gibi bir merkezde operasyonlara yönelik sadece 1-2 tane kadro bulunmaktadır. Aynı dönemde Almanya’nın Türkiye, İsveç ve İsviçre gibi tarafsız ülkelerde büyükelçilik çalışanı görüntüsü altında yaklaşık 35’er elemanı vardır. Bu sebeple Moskova’dan hızla takviye yapılır. Savaş yıllarında Sovyet istihbarat ağı İstanbul, Ankara ve Kars olmak üzere üç merkezden yönetilir. Ana merkez olan İstanbul’un görevleri şu şekilde tespit edilmiştir: Türk iktidar çevrelerinin savaşta konumu ve Almanya’nın bölgedeki askeri planları hakkında

bilgi toplamak, yabancı istihbarat servislerine sızmak, Sovyet Güney Kafkasya’sına karşı girişilen eylemleri engellemek, Alman istihbaratının Türkiye üzerinden SSCB’ye giriş kanallarını ve Sovyet aleyhtarı milliyetçi örgütlerin hazırlıklarını açığa çıkarmak.¹²

O dönemde Türkiye’de görev yapan Leonid kod adlı Sovyet istihbaratçısı M. M. Baturin,¹³ özellikle Alman istihbarat ağına karşı faaliyetlerini şöyle anlatıyordu:

“Tekerdeki sincap gibi dönüp duruyorduk. Gündüzleri, gündelik işler, buluşmalar, görüşmeler. Akşamları, fraklar içinde parlayan ışıklarla otellerin balo salonlarındaydık, geceleri ise sefil kıyafetler içinde yoksul mahallelerin karanlığına gömülüydük.”¹⁴

İstanbul, İngilizler içinse Balkan istihbarat operasyonlarında yaşamsal önemde bir üs olmuştur. Yükselen Alman dalgasının önünden çekilirken, işgal altındaki topraklarda direniş grupları kurmuşlar ya da bu gruplara yardım etmişlerdi. İngiliz istihbarat örgütü SOE (Special Operations Executive), direniş ve kundaklama eylemlerini örgütlerken, MI6’nın görevi de, Alman hatlarının gerisindeki kişilere ulaşmak ve istihbarat toplamaktı.

SOE’nin İstanbul sorumlusu, Romanya’da kundaklama eylemleri üzerine çalışmış Gardyne de Chastelain’dir. SOE’nin İstanbul ofisi, geniş bahçeli güzel bir 18. yy İstanbul evindeydi. Ofis penceresinden aşağı bakınca Alman Konsolosluğu’nun bahçesinde oturan von Papen’i görmek mümkündü.

İngiliz istihbaratının ana kaynaklarından biri de şifreleri çözülmüş Alman haberleşmesiydi. Haziran 1941’den başlayarak İngilizler, Türkiye’den giden Abwehr sinyallerini çözmüşlerdi. Ancak mesajlar, o kadar çok kod isim, belirsiz ve karıştırılmış ifadeler içeriyordu ki, şifreleri “çözmek” bile Almanların ne yaptığı konusunda yalnızca bir fikir veriyordu.¹⁵

Savaş, Amerikan istihbaratını da harekete geçirmiştir. 1939 yılında Ankara'daki büyükelçilik ve İstanbul'daki konsoloslukta sadece büyükelçi, 3 diplomat ve 2 askeri ataşe bulunuyordu. Bu durum karşısında ABD Başkanı Roosevelt, özel temsilcisi William J. Donovan'ı savaş koşullarına uygun çağdaş bir istihbarat ağı kurma göreviyle Ortadoğu gezisi çerçevesinde Türkiye'ye gönderir. 31 Ocak 1941'de Donovan'ın İstanbul'a ayak basmasıyla elçilik çalışanlarında inanılmaz bir artış olur. İstiklal Caddesi'nde Amerikan askeri istihbaratı OWI'e (Office of War Information) bir büro tutulur, bir süre sonra da CIA'nın öncülü OSS'in (Office of Strategic Services) İstanbul ayağı faaliyete geçer.¹⁶

Türkiye operasyonları için hazırlanan OSS planı "Proje NETİ" şu noktaları içermektedir: "Türkiye, düşman işgali altındaki bütün Güneydoğu Avrupa'ya sızmak için üs olabilir. Bu bölgeye tek kara bağlantısı, İstanbul'dan uzanıyor. İzmir'den de küçük tekneler Oniki Ada'ya, Ege adalarına ve Yunan anakarasına ulaşabilir. Bu üs, "her tür yıkıcı eylemi örgütlemek amacıyla bu bölgeler için ajanlar ve gruplar" oluşturabilir, sız-

Papen suikastı hükümlüleri Pavlov ve Kornilov, Ankara Hapishanesi'nde.

Yuriy Baturin, *Doşye Razvedçika, Molodaya Gvardiya*, Moskva, 2005.

Türk istihbaratı MAH'sa (Milli Amele Hizmeti) diğer bütün dış servisleri izlemek amacıyla geniş bir karşı istihbarat ağı kurmuştu. Bir taraftan seyyar satıcılardan, esnaftan, hizmet sektöründe çalışanlardan faydalanılırken, diğer taraftan yabancıların kapıcılarından, elçiliklerdeki sekreterlerden, kâtiplerden, korumalardan ve çevirmenlerden muhbirler çalıştırılıyordu. Bir tüccar, Ankara Palas'ta aşçıdan müdüre dek bütün çalışanların muhbir olduğunu söylüyordu: "Hepsi emniyete sattığım ayakkabıları giyiyor!"

MAH, yabancı casusluk faaliyetlerine ilişkin iyi bilgi alıyordu. Örneğin bir İstanbullu elektrikçi, bir eve,

Sovyetler Birliği vardı. İlk dönemlerde Türkiye Almanya'ya karşı savaşa girerse "Hitler'in dostu Stalin'in" Türkiye'ye saldıracağını iddia eden Papen, daha sonraları Türkiye'yi bir "Sovyet tehdidi" ve "Sovyetler'in Boğazlar'ı ele geçirme niyeti" konusunda ikna etmek için yoğun faaliyet yürüttü. Hatta Almanya, "SSCB'nin İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerindeki talepleri ve SSCB'nin Bulgaristan'ı işgal etme niyeti hususunda" bir bildiri de yayınlamıştı. Sovyet resmi makamları tarafından bu iddialar yalanlansa da 19 Haziran 1941 tarihinde Türkiye, Almanya ile Dostluk ve Saldırmazlık Paktı imzalar. Böylece Franz von Papen'in

5 Aralık 1942'de Ribbentrop'un von Papen'e telgrafı: "20 Kasım tarihli ve a-6154 sayılı bildirinize cevaben, malî durumların yetersizliği dolayısıyla Türkiye'deki dostlarımızı destekleyebilmemiz için size beş milyon altın Reichsmark gönderilmesini emrettim. Bu parayı rahatça ve bol bol kullanmanızı ve kullanma yeri hakkında bana bilgi vermenizi rica ederim."

malarını sağlayabilir ve bunlara yardım noktası olabilirdi.¹⁷

Sovyet istihbaratının İngiliz istihbaratı içindeki köstebeklerinden Kim Philby, anılarında savaş yıllarının istihbarat faaliyetinden para kazanılabileceğini gösterdiğini, 1940'ların İstanbul'unda gerçek olmayan fabrikasyon bilgilerin bile milyonlara satıldığını, bunun günahının da Amerikan istihbaratında olduğunu yazmıştır.¹⁸

alışılmışın üzerinde kablo döşendiğini bildirmişti. Polis, olayı araştırıp bir radyo satıcısını buldu ve telsizle Almanya'ya gizli mesajlar yollarken yakaladı. İtirafı üzerine de başka Almanlar ve onlarca Türk yakalanmıştı.¹⁹

PAPEN VE ALMANYA'NIN SSCB'YE SAVAŞ İLANI

Franz von Papen'in Türkiye'deki faaliyetlerinin temel hedefinde ise

faaliyetleriyle gitgide artan Alman etkisi sayesinde Türkiye'nin Müttefik Devletler yanında savaşa girmesi engellenmiştir. Bundan üç gün sonra 22 Haziran'da Almanya, SSCB'ye saldıracaktır.²⁰ Zaten Papen, paktın imzalanmasıyla SSCB'ye savaş ilanını öngörerek seferberlikten kaçırma için hemen oğlunu Türkiye'ye getirmiştir.²¹ Almanya, artık Türkiye'nin kendi tarafında savaşa dâhil olması için çaba sarfetmeye ve bu temelde istihbarat

Papen suikastı, sanıklarının yargılayan Ankara Ağır Ceza Mahkemesi heyeti.

Vatan, 18 Haziran 1942.

Papen suikastının emrini veren Stalin, Almanya ve SSCB arasında saldırmazlık paktı imzalanırken Molotov ve Ribbentrop'la, 1939.

R. A. Medvedev, Oni Okrujali Stalina, Politizdat, Moskva, 1990.

çalışmalarını hızlandırmaya başlayacaktır.

PAPEN VE TURANCILAR

Nazi kuvvetlerinin Sovyetler Birliği sınırları içerisindeki ilerleyişleri ve Türk kökenli halkların yaşadığı bölgelere kadar sokulmaları, Almanya'nın bu durumu Türkiye'yi Mihver tarafına çekebilmek amacıyla bir araç olarak kullanabilmesi imkânını doğurmuştu. Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler olan Kırım ve Kafkaslar gibi alanlarda Türkiye ile işbirliği yapılabilmesi ihtimali, Almanya'nın Sovyet sınırları içerisindeki Türk halkları Türkiye'ye yönelik propaganda malzemesi olarak kullanmasına sebebiyet veriyordu. Bu bağlamda, özellikle Türkiye'deki Turancılar hedef alınmış, Türkiye'de gitgide artan Turancı görüşler sayesinde oluşturulabilecek kamuoyu ile Türk karar

mekanizmalarını yönlendirebilmek amaçlanmıştı. Almanya'nın askeri başarıları zaten Türkiye'de Alman yanlısı grupların oluşmasına neden olmuştu. Almanya'dan hem korkuluyordu, hem de askeri başarıları sevinçle karşılanıyordu. Mecliste, hükümet çevrelerinde ve hatta hükümet içinde bile Almanya'ya yakınlık duyan ya da en azından politik açıdan Almanya ile ilişkilerin daha sıcak olması gerektiğine inanan azımsanmayacak bir çoğunluk oluşmuştu. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etmesini takip eden günlerde Türkiye'yi Mihver yanında savaşa dâhil edebilmek ya da en azından Müttefikler'den tamamen koparmak için, von Papen, Türkiye'ye birtakım topraklara ilişkin vaatler vermeye de başlamıştı.²²

Papen, 25 Temmuz 1941'de Ribbentrop'a, "etkili Türklerin", Alman başarıları ile birlikte, Sovyetler Birliği'nde Turancılık hareketinin doğrudan gelişeceği görüşünde olduklarını bildirdi. Müsteşar Wörmann, 28 Haziran 1941'de, Reich Dışişleri Bakanlığı'nda bir "Rusya komitesi" kurdu. Komitede Elçi von Hentig, "Güneydoğu Rus halklarının (Kafkas halkları, Kırgızlar, Tatarlar vb.) sorunlarından" sorumlu olacaktı. Bunun dışında Hentig, 10 Ekim 1941'de, Nuri Killigil (Nuri Paşa) ve Turancılık hareketi için irtibat memuru seçildi. Bu görevler için kendisinin yerini Şubat-Mart 1942'de Elçi von Toppelkirch aldı; ama Hentig, Dışişleri Bakanlığı'na, önde gelen Turancılarla temasları konusunda raporlar göndermeyi ihmal etmedi.²³

Franz von Papen ise 5 Ağustos 1941 tarihinde Tarabya'daki yazlık sefaret binasında kaleme aldığı raporunda Panturanizm hareketi ile ilgili Alman Dışişleri'ne şu bilgileri gönderiyordu:

"Rusya'daki Alman başarılarını gördükten sonra, Türk hükümet çevreleri, Türk-Sovyet sınırının ötesinde bulunan yurttaşlarının ve özellikle Azerbaycan'daki Türk-Moğolların kaderiyle gitgide daha çok ilgilenmektedirler.

"Bu çevreler açıkça 1918'e dönmeye hazırdırlar ve çok değerli petrollelerinin bulunduğu Bakü'yu ele geçirmek istemektedirler. Bu nedenle bir kısmı Abdülhamid döneminde, benzer yönetimlerde çalışmış birkaç kişiden kurulu uzmanlar komitesi bu sorunla ilgili bütün yayınları derleme ve Türkiye'nin doğusundan Hazar Denizi'ne kadar, ortak sınırı bulunan Türk-Moğollarının oturduğu bölgelerle yeni Türkiye'nin birleşmesini isteyen Türkiye'deki, ayrıca Türkiye dışında, özellikle İran Azerbaycanı'ndaki göçmenlerin listesini yapma görevini yüklenmiştir. (...)

"Almanya, güneydoğuda mümkün olduğu kadar kuvvetli bir devlet kurarak Rusları her zaman tehdit etmeye özel bir önem vermeli. Ukrayna, bu problemi yeterli ölçüde çözmüş değildir. Ukraynalılar Slavdır ve Bulgarlarla Sırplar gibi her an Ruslarla olan ortak geçmişlerini hatırlayabilirler. Türk-Moğollar için böyle bir durum hiç söz konusu olamaz."²⁴

Türkiye'deki Turancı hareketlerin desteklenmesinde Franz von Papen başrolü üstlenmişti. Turancılarla ilişkileri geliştirmek konusunda oldukça hızlı davranan Papen, hem siyasetçilerle, hem de sivil ve askerlerle temaslarını sıklaştırmıştır.

Alman savaş yönetimi için Turancılıktan yararlanma konusunda somut önlemler, temelde Papen'in görüşleriyle uygun düşüyordu. Papen bu konuda şunları önermişti: 1. Rus imparatorluğunun yeniden düzenlen-

Papen ve Troçki suikastlarının iki başrol oyuncusu P. A. Sudoplatov ve N. İ. Eytingon, yıllar sonra Zafer Günü kutlamalarında, Moskova, 9 Mayıs 1974.

Pavel Sudoplatov, Spetsoperatsii. Lubyanka i Kreml 1930-1950 godı, Olma-Press, Moskva, 1997.

mesinde çıkarların ortaklığını ortaya koyan, özveride bulunmadan ürün alınamayacağına dikkati çekecek bir Alman basın ve radyo kampanyası açılması; 2. Doğudaki savaş meydanlarında ele geçen Türk kökenli ve Müslüman tutsakların ayrı bir kampa konması, burada kendilerini uygun görülen kişilerin aydınlatması ve onlara ders vermesi. Bunlar inançlı kişiler olarak Türkiye üzerinden eski yurtlarına geri gönderilecekler ya da özel görev verilerek uçakla indirileceklerdi.²⁵

Franz von Papen'in Turancı hareketle ilgili aktif çalışmaları göz ardı edilecek gibi değildir. Türkiye'de Sovyet karşıtı görüşlerin etkinlik kazanmasına yönelik olarak çalışırken, bu konudaki başarının ancak Turancı görüşlerin desteklenmesinden geçtiği fark edilmiştir. Türkiye'de Alman propagandası ve Turancılara destek verilmesi Franz von Papen'in bizzat yönettiği işlerin başında gelmiştir. Bu doğrultuda Franz von Papen'in hem üst düzey askeri yetkililerden Turancılığa destek verenlerle, hem de üst düzey hükümet yetkilileriyle olan ilişkileri belgelerle sabittir.

Nitekim, Ribbentrop'un 5 Aralık 1942'de von Papen'e göndermiş olduğu telgraf durumu kanıtlar nitektir:

"20 Kasım tarihli ve a-6154 sayılı bildirinize cevaben, mali durumların yetersizliği dolayısıyla Türkiye'deki dostlarımızı destekleyebilmemiz için size beş milyon altın Reichsmark gönderilmesini emrettim.

Pavlov ve Kornilov, Ankara Hapishanesi'nde iddianameyi incelerlerken.

Yuriy Baturin, Dosye Razvedçika, Molodaya Gvardiya, Moskva, 2005.

Bu parayı rahatça ve bol bol kullanmanızı ve kullanma yeri hakkında bana bilgi vermenizi rica ederim."²⁶

SUİKAST EMRİNİ KİM VE NEDEN VERDİ?

Papen'in bu faaliyetleri Sovyet istihbaratı tarafından yakından gözlemlenmektedir. Aslında Almanya'nın ve Türkiye'nin bu tutumu SSCB açısından beklenmeyen bir durum da değildir. Molotov'un da ifadesiyle Türklerin bu konudaki fikirlerini değiştirmeye çalışmak boşa nefes tüketmektir.²⁷

Ancak Sovyet istihbaratının ulaştığı bir bilgi, Papen'e karşı alınan tedbirleri tamamıyla değiştirmiş, SSCB açısından bardağı taşıran son damla olmuştur. Papa XII. Pius'un inisiyatifile Vatikan'ın Ankara temsilcisi, Alman elçisi von Papen'le gizli görüşmelere başlamıştır. Temasların amacı, SSCB'yi devre dışı bırakarak İngiltere ve ABD'yle Almanya arasında barış antlaşması imzalamaktır. An-

kara istasyon şefinden gelen bu bilgiye paralel olarak Roma'dan ulaşan istihbarat, Sovyet iktidarını oldukça rahatsız etmiştir. Vatikan'daki Amerikan elçisi Myron Taylor, Ankara'da von Papen'le Kardinal Roncalli (daha sonradan XXIII. John olarak papa olmuştur) arasındaki görüşmeleri değerlendirmek üzere Papa'yla buluşmuştur.²⁸

Gerçekten Vatikan'ın Ankara temsilcisi Roncalli ile von Papen'in arası oldukça iyidir. Roncalli, 1941'de Yunanistan'ı von Papen'den aldığı vize ve Alman uçaklarına binmesine izin veren özel bir belgeyle sekiz kez ziyaret etmiştir. Bayan von Papen ise zaman zaman Roncalli'nin kilisesini süpürüp, çiçeklerine bakmaktadır. Alman büyükelçisi, Vatikan temsilcisine Katolik Kilisesi bu barış girişiminde işbirliği yaparsa, imparatorluğun kiliseye ayrıcalıklar tanıyacağını ve İtalya Ortadoğu'ya egemen olursa, bir İtalyan olan ve Vatikan'ı temsil eden Roncalli'nin çok daha önemli bir kişi olacağını telkin etmiştir.²⁹ Ay-

Mustafa Kemal (Atatürk), Binbaşı von Papen, General von Falkenhayn, 1917.

Franz von Papen, *Der Wahrheit Eine Gasse*, Verlag "List", Innsbruck, 1952.

Sovyetler Birliği'ni dışlayan ve Avrupa'ya etkisini sınırlandıran bir barış, Kremlin tarafından kabul edilemez olarak değerlendirilmiştir. Bu durum üzerine o dönemde NKVD'nin düşman cephe gerisinde operasyonları yürüten 4. Dairesi'nin başı olan Pavel Sudoplatov, anılarında von Papen'in ortadan kaldırılması emrini bizzat Stalin'den aldığını ifade eder.

rica Papen, anılarında Roncalli'nin kendisine Almanya'nın yenilgisinden şüphe duymadığını ve Batı ittifakının Avrupa'nın güvenliği için yapacağı yargılama ve düzenlemelere de güveninin tam olduğunu söylediğini yazmaktadır. Papen, bunun üzerine Roncalli'den Vatikan'a Müttefik Devletler'in Hitler rejimiyle Alman halkının birbirinden farklı olduğunu göz önünde bulundurmaları gerektiği ricasını iletmesini istemiştir. Zaten ilerleyen yıllarda Roncalli, Papen'in Nürnberg mahkemelerindeki savunmasında yararı olabileceğini düşündüğü isimlerin başında gelecektir.³⁰

Almanya'nın önemli simalarından Schellenberg de anılarında Türkiye ziyareti sırasında kendi planı çerçevesinde Papen'den iyi ilişkilerini kullanarak Vatikan'ı barış görüşmelerine aracılık konusunda yoklamasını istediğini anlatmaktadır.³¹

Arkasında Almanya'daki bazı siyasi ve finans-sanayi çevrelerinin

bulunduğu Franz von Papen, Türk hükümetinin de bu barış görüşmelerine aracılık yapması için çaba sarfetmiştir. Başbakan Refik Saydam ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile bu temelde görüşmeler yapmış ve bu şekilde Ankara'daki İngiliz ve Amerikan elçileriyle de olumlu temaslar kurmuştur. Ancak Papen'in bu adımlarının basına düşmesi, işi sekteye uğratmıştır.³²

Diğer taraftan von Papen'e yakın Hitlersiz ama askeri hükümete sahip bir Almanya'yı savunan muhalif bir grubun temsilcisi olan bir diplomat, İngilizlere şu şartlarda bir barış önermiştir:

- Britanya İmparatorluğu dokunulmazlığını koruyacak.

- Almanya, Danzig ve Kotovice koridorlarını elinde bulundurarak ordularını Çekoslovakya ve Polonya'dan çıkartacak.

- Doğu Avrupa devletlerinin savaş öncesi sınırları yeniden sağlanacak.

- Baltık devletleri kendi yönetimlerine bırakılacak.

- Bu koşullarda SSCB'yle anlaşma yapılması sağlanacak.³³

Papen'in SSCB'ye karşı İngiltere ve ABD'yle Almanya arasında uzlaşma arama çabaları, Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Knatchbull Hugessen'in Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporlara da yansımıştır. Alman bir diplomat olan Ulrich von Hassell ise daha o günlerde von Papen'le ilgili olarak günlüğüne "Bende yine zayıf bir kişiliğe sahip olduğu izlenimi bıraktı. Öte yandan, anlaşılan hâlâ çok fazla ihtirası var. Uygun bir zamanda Alman dış politikasını eline alıp, Hitler adına barış yapmak isteyecektir." diye yazmıştı.³⁴

Sovyetler Birliği'ni dışlayan ve Avrupa'ya etkisini sınırlandıran bu temeldeki bir barış, Kremlin tarafından kabul edilemez olarak değerlendirilmiştir. Bu durum üzerine o dönemde NKVD'nin düşman cephe gerisinde operasyonları yürüten 4. Dairesi'nin başı olan Pavel Sudoplatov,³⁵ anılarında von Papen'in ortadan kaldırılması emrini bizzat Stalin'den aldığını ifade eder. Çünkü İngilizler ve Amerikalılar, SSCB'den ayrı bir antlaşma imzalanarak kurulacak olan yeni hükümetin kilit figürü ve hatta başı olarak Franz von Papen'i görmektedir.³⁶

TROÇKİ VE PAPEN SUİKASTLARINDAKİ ORTAK NOKTA

Sudoplatov, von Papen suikastının hazırlanması ve örgütlenmesiyle birçok operasyonda birlikte çalıştıkları Naum Eytingon'u³⁷ görevlendirir. 1929-30 yıllarında da Türkiye'de görev yapmış olan Eytingon, o dönemde de kullandığı "Leonid Naumov" adıyla 1941 sonbaharında Ankara'ya gelir. Eytingon, takma adını riskli olmasına rağmen değiştirmez. Türkiye'de birlikte çalıştıkları G. S. Agabekov, 1930 yılında ihanet etmiş ve Paris'e kaçmıştır. Fakat Türk istihbaratına

her bilgiyi vermemiş olma ihtimali ve farklı zamanlarda aynı adamın farklı isimlerle görev yapması dikkat çekeceğinden bu kararı almıştır. Ancak çok dikkatli olması gerekmektedir. Basın ataşesi örtüsünü kullanan Eytingon'un yardımcısı ise NKVD'nin Dış Dairesi'nin Türkiye istasyonundan Lev Vasilevskiy (Tarasov)³⁸ ve yasadışı askeri istihbarattan İvan Vinarov'dur³⁹. İvan Vinarov'un altında ise Bulgar göçmenlerinden oluşan bir ekip vardır. Ancak Vinarov, suikasttan önce 1941 yılı içerisinde Türkiye'den ayrılacaktır. Ekibin diğer bir elemanı ise NKVD'nin teknik destek dairesinden A. E. Timoşkov'dur.⁴⁰ Ayrıca NKVD'nin İstanbul istasyonunda kadrolu olarak görev yapan G. İ. Mordvinov (Pavlov)⁴¹ da gruba dahil edilmiştir.⁴²

Kurulan ekip, Sovyet devletinin kendisi hariç tutularak imzalanacak bir antlaşmaya yönelik çekincelelerinin boyutunu ve bu operasyona verdiği önemi net bir şekilde göstermektedir. Pavel Sudoplatov, Sovyet istihbaratının gelmiş geçmiş en önemli simalarından biridir. 1940 Ağustosunda Troçki'nin Meksika'da öldürülmesinden savaş sonrası yıllarda atom bombasının formülünün ABD'den çalınmasına kadar, birçok önemli operasyonun başındadır. Naum Eytingon ise Troçki'nin öldürülmesini Meksika'da düzenleyen ekibin başıdır. Lev Vasilevskiy de "Ördek" operasyonunda (Troçki'nin ortadan kaldırılması) Eytingon'un yardımcılığını yapmıştır. Timoşkov ise 1938 Mayıs'ında Ukrayna milliyetçilerinin lideri Yevgeniy Konavals'in bombalı bir paketle öldürülmesinde Sudoplatov'la birlikte çalışmış ve suikastın teknik kısmını örgütlemiştir. Şimdi aynı isimler, bu sefer von Papen suikastı için bir araya gelmiştir. Ekipteki herkes, Sudoplatov'a bağlı olarak NKVD'nin 4. Dairesi kanalıyla gelmiştir. Sadece Sudoplatov'un yakından tanıdığı bir isim olan ve Çin'de de Eytingon'la birlikte görev yapmış Vinarov farklı bir kurumun elemanıdır. Bu bakımdan Vinarov'un bu operasyonda görevlendirilmesi, talimatın çok üst düzeyden geldiğini ortaya koymaktadır.

ANKARA BOMBAYLA UYANDI!

Alman büyükelçisinin bombayla öldürülmesine karar verilir. Eylemi Yugoslav göçmeni bir komünist olan Ömer Tokat gerçekleştirecektir. "Telefunken" marka bir radyonun içine bomba yerleştirilir. Bomba, bu tür operasyonlar için Alman askeri istihbaratı Abwehr'in genel olarak kullandığı tipten seçilir. Amaç, dikkatleri Sovyet istihbaratı üzerinden çekip suçu Almanlara yüklemektir. Bomba atıldıktan sonra Tokat'ı bir motosiklet alacak ve bölgeden uzaklaştıracaktır.

Ömer Tokat, 4 Şubat 1942 tarihinde saat sabah 10'da Atatürk Bulvarı'na gelir. Franz von Papen, her sabah olduğu gibi eşi ile beraber dairesinden elçilik binasına bu yoldan gitmektedir. Karşı kaldırımda hedefini gören Tokat, hemen eylem öncesinde heyecanlanır, zaten biraz önce bir taksiciyle tartışmıştır, büyükelçiye silahla vurmaya karar verir. Silahı çıkarmak için elini cebine atar, ancak yine fikir değiştirir ve bombanın düzenliğini harekete geçirir. Bomba, Tokat'ın elinde patlamıştır. Tokat, hemen orada ölür.⁴³ Papen anılarında patlayan bombanın bir sis bombası olduğunu yazmaktadır. Polislin verdiği bilgilere göre, suikast silahı tabancadır. Sis bombası ise kaçmak için kullanılacaktır. Fikir değiştiren Tokat, sis bombasını harekete geçirir, ancak bomba beklediğinden çok daha kuvvetli çıkacaktır.⁴⁴

Görgü tanıklarının dava sürecinde verdikleri ifadelerle göre Ömer Tokat, sabah erken saatlerde kaldığı otelden elleri boş olarak çıkmıştır. Daha sonrasında Çankaya istikametine doğru giderken görülen Tokat'ın elinde kırmızı kumaşa sarılı bir paket bulunmaktadır. Aynı dakikalarda Sovyet Büyükelçiliği'ne ait 320 plakalı kırmızı bir otomobil de bölgede bulunmaktadır.⁴⁵

Von Papen ve eşi patlamanın şiddetiyle yere yuvarlanır. Ayağa kalkan büyükelçi, korkudan titreyen ve tüm kemikleri sağlam görünen eşi Martha von Papen'e "Sakin bir adım

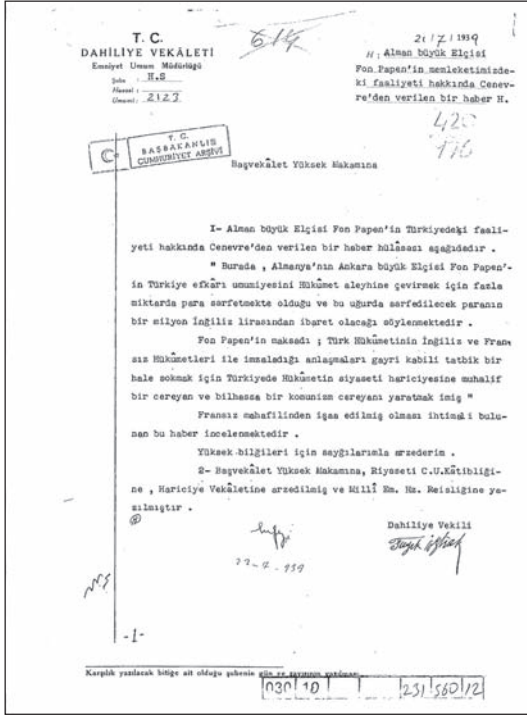
atma" diye bağırması ve o an eşinin paltosunun sırtındaki kan lekelerini fark etmiştir. Leke, suikastçı Ömer Tokat'ın patlamanın etkisiyle parçalarca olan vücudundan kopan parçalara aittir. Von Papen, anılarında oradan geçen bir taksie hemen yakında olan büyükelçiliğe gitmesi ve polise haber vermesi için bağırıldığını hatırladığını yazmaktadır. Ancak patlamanın şiddetinden çok geniş bir alan etkilenmiş, evlerin camları parçalanmış ve kalabalık kısa bir zamanda olay yerine toplanmıştır.⁴⁶ Martha von Papen, patlamadan yaralanmadan kurtulmuştur. Von Papen'in kulakları ise patlamanın kuvveti ve sesi nedeniyle zarar görmüş, dizinde de düşmenin etkisiyle ufak bir sıyrık oluşmuştur.⁴⁷

Olay, hemen Ankara emniyetine bildirilir ve Şükrü Saraçoğlu durumdan haberdar edilir. Takip eden saatlerde İçişleri Bakanı Faik Öztürk ve Ankara Valisi Nevzat Tandoğan Alman Büyükelçiliği'ne gelmişlerdir. Daha sonraki saatlerde de Saraçoğlu ve Menemencioğlu Papen'i

SSCB Ankara Büyükelçisi S.A. Vinogradov ve Sovyet diplomatları TBMM'den çıkarken.

(Rusya Federasyonu Dış Politika Arşivi (AVP RF) fond 779, dosya 851/a.)

ziyaret ederler. İnönü ailesi, Franz von Papen'in konutuna derhal çok güzel bir çiçek aranjmanı ile birlikte geçmiş olsun mesajı gönderir, ancak özel bir ziyaret gerçekleşmez. Fakat ileriki günlerde Papen, İsmet İnönü ve Mevhibe İnönü ile birlikte Berlin Salon Orkestrası'nın konserini şeref locasında birlikte izlemiştir.

Papen'in Türkiye'deki faaliyetleri hakkında İçişleri Bakanı Faik Öztrak'ın Başbakan Refik Saydam'a gönderdiği 21 Temmuz 1939 tarihli rapor.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dahiliye Vekaleti Umum Müdürlüğü, 030.10. 231.560.12.

Alman elçisine en sıcak ziyaret ise daha önce I. Dünya Savaşı sırasında cephede birlikte savaşmış olduğu, Türkiye'deki en samimi dostu Refet Paşa tarafından yapılır. Refet Paşa, cepheden sonra bomba sesleriyle yeniden karşılaşmalarını bir tesadüf olarak yorumlamış ve von Papen'e sarılarak kahkahalarla gülmüştür. Franz von Papen de Refet Paşa'nın şakacılığından oldukça hoşnut olmuştur.⁴⁸

SUIKAST GİRİŞİMİNDE KİMİN PARMAĞI VAR?

Von Papen, suikast girişimine ilişkin detayları derhal telgrafla Almanya'ya bildirmişti. Hitler ve Almanya Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un geçmiş olsun mesajları da gecikmeden Ankara'ya ulaşır.⁴⁹ Ribbentrop'un görüşü suikast girişiminin İngiliz gizli servisiyle Bolşeviklerin ortak işi olduğu yönündedir. Papen, Türkiye,

Kafkaslar ve Orta Asya'ya yönelik propaganda faaliyetleri ile Turancılık konusuyla ilgili rapor vermek üzere Berlin'e çağrılır.⁵⁰

Suikast girişiminin olduğu gün olay hakkında ayrıntılı inceleme yapılması için yetkililere başvuran von Papen, o akşam Ali Fuad Erden'in konutunda verilen bir davete de katılmış ve davetlilerle suikastın ardında yatan gerçekler tartışılmıştır. Büyük bir bölümünü üst düzey subayların oluşturduğu davetlilerin çoğunluğunda bu saldırının Franz von Papen'i ortadan kaldırmak için Gestapo tarafından yapıldığı düşüncesi hâkimdir. Lakin Franz von Papen, böyle bir olasılığa inanmamış ve suikastın arkasında Rusların olduğunu savunmuştur.⁵¹ İleriki yıllarda Nazi istihbaratçılarından Wilhelm Höttl da anılarında suikastın Alman gizli servisinin yöneticilerinden SS Obergruppenführer Reinhard Heinrich tarafından örgütlendiğini iddia edecektir.⁵²

Ankara polisi ve Türk istihbaratı hemen olayı incelemeye başlamış ve ilk aşamada suikastın von Papen'e mi yoksa patlamadan 5 dakika önce olay yerinden geçen Mareşal Fevzi Çakmak'a mı yönelik olduğu anlaşılamamıştır. İngiliz istihbarat servisinin Ankara merkez bürosu von Papen'in dairesinin tam karşısında yer aldığı için Alman çiftin sabah yürüyüşlerinin İngilizler tarafından takip edildiği bilinmektedir. Gestapo ve Ruslar da İngilizler gibi şüpheliler arasında gösterilmektedir.⁵³ Sovyetler Birliği'ne yüklenecek bir Gestapo operasyonunun Alman çıkarlarıyla son derece bağdaştığı ortadadır.

Kendilerinden de şüphelenildiğini duyan İngiliz büyükelçisi, Papen'e haber göndererek suikastla hiçbir bağlarının olmadığını belirtir. Sovyet tarafı da Gestapo'yu suçlayan açıklamalar yapar.⁵⁴

Bomba, Almanların kullandığı tip-tedir; suikast silahı ise II.178.190 seri numaralı Belçika yapımı bir tabancadır.⁵⁵ Suikastçı Türk vatandaşlığına yeni geçmiş, Arnavut kökenli

eski bir Yugoslav vatandaşıdır; suikast yeri ise İtalyan Büyükelçiliği'ne oldukça yakındır. Şüpheli olarak üç istihbarat örgütünün adı geçmektedir. İlk bakışta son derece karışık gözükse de bu suikast girişiminin failleri kısa bir sürede ele geçirilmiş, ancak arkasında hangi ülke veya ülkelerin gizli servisi/servislerinin olduğu yıllarca tartışılmıştır.

BOMBACININ KİMLİĞİ VE TUTUKLAMALAR

Ankara emniyeti, kısa bir süre içinde babası öğretmen olan Ömer Tokat'ın kimliğini tespit eder. Patlama esnasında paramparça olan bir cesetten geriye kalanlar polisin ve Türk istihbaratının işini oldukça kolaylaştıracak cinstendir. Bir ağaca takılmış halde bulunan cinsel organ parçasından ölen kişinin Müslüman olduğu kanısına varılmış; ayakkabısını satın aldığı Hatay isimli mağazadan yola çıkarak Tokat'ın kaldığı Toros Otel'i'ne ulaşılmıştır. Otel çalışanlarından Halid Ünsal ile Ali Çelik, Tokat'ı en ince fiziksel detaylarına kadar tarif etmiştir. Zanlının iki kaşı arasındaki et beninin de olay yerinde bulunması, olayın hemen öncesinde tartıştığı taksicinin ve şahitlerin beyanlarıyla Tokat'ın otelde bıraktığı öğrenci kimliğindeki fotoğraf birleşince suikast girişimi esnasında parçalanarak ölen kişinin Ömer Tokat olduğu kesinleşmiştir. İz süren polis, ertesi gün operasyonda Tokat'ı yönlendiren Abdurrahman Sayman'a ve onun yardımcısı Süleyman Sağol'a (Sav) ulaşır. Sayman Tıp öğrencisi, Sağol ise berberdir. Her ikisi de tutuklanır.⁵⁶

5 Mart 1942'de ise tahkikat hakkında resmi açıklama yapılmıştır. Suikastı gerçekleştirmeye çalışırken ölen Ömer Tokat isimli şahsın Üsküp'ten Türkiye'ye gelen bir muhacir olduğu ve 9 Haziran 1941 tarihinde Türk vatandaşlığına kabul edildiği bildirilmektedir. Tokat'ın komünist olduktan sonra Türkiye'ye gelip İstanbul Hukuk Fakültesi'nde öğrenim görmeye başladığı öğrenilmiştir. Tokat'ın olayla ilgisi olduğu tespit edilen arkadaşlarının da Yugoslavya'dan

Türkiye'ye gelen ve Türk vatandaşlığına geçen komünistler olduğu ifade edilmektedir.⁵⁷

Abdurrahman Sayman, ifadesinde 1941 Ekimi'nde Ankara'daki Sovyet Büyükelçiliği'ne gittiğini belirtir. Sayman, burada askeri (hava) ataşenin yardımcısı olan Binbaşı Novikov'la görüşmüş ve elinde Stalin'e yönelik suikast planları olduğunu söyleyip belgeleri satmak istemiştir. Ancak Novikov, Abdurrahman'ı dinlememiş ve elçilikten kovmuştur. Abdurrahman Sayman, daha sonra Tokat'la birlikte İstanbul'a dönecektir ve orada Sovyet Başkonsolosluğu'nda resmen ticari ataşelikte görev yapan ancak esasen Sovyet istihbaratının İstanbul istasyon şefi Georgiy İvanoviç Mordvinov (Pavlov) ve Kornilov ile tanışır. Yugoslav göçmeni iki arkadaş, artık Rus istihbaratına angaje edilirler ve von Papen suikastında kullanılırlar.⁵⁸ Mahkeme tutanağında Sayman'ın Pavlov ve

bu talebi reddeder. Bunun üzerine Türk piyade taburu, Mordvinov'un (Pavlov) bulunduğu İstanbul Konsolosluğu'nu kuşatır. Mordvinov, Eytingon, İstanbul'daki askeri istihbaratın şefi M. M. Volosyuk ve Baturin, konsolosluğu korumak üzere bir karargâh merkezi oluştururlar. Konsolosluk alanına sızmaları veya herhangi bir saldırıyı haber vermek üzere nöbetçiler görevlendirilir, gizli belgelerin imhasıyla ilgili tedbirler alınır, düzenli olarak Moskova'ya rapor gönderilir. Ankara ve İstanbul'daki siyasi durumdaki değişiklikler takip edilir, Mordvinov'un yakalanması durumunda vereceği ifade kararlaştırılır... Türk makamlarının verdiği ultimatom süresinin bir gün uzatılmasının ardından artık saldırının kaçınılmaz olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca dördüncü güne gelindiğinde kuşatmadan dolayı konsoloslukta yiyecek sıkıntısı da baş göstermiştir. Bunun üzerine Mordvinov, hayati önemdeki gizli belgeleri de korumak

yapılmaktadır. Tren, sabah 7:54'te Kayseri'ye geldiğinde kompartımanlar resmi üniformalı polisler tarafından zor yoluyla basılır. Kuznetsov'un diplomat olduklarına ve uluslararası hukukun ihlal edildiğine yönelik bütün itirazlarına rağmen trenden indirilerek dört Sovyet yetkili gözaltına alınır. Bu esnada Ruslar sert darbeler

M. V. Kupriyanov, P. N. Krilov ve N. A. Sokolov'a ait bir Sovyet poster. "Düşmanı amansızca dağıtıyoruz ve yok ediyoruz!" (1941) Hitler, Almanya ve SSCB arasında imzalanan saldırılmazlık paktını yırtarken görülüyor.

Евгений Зайтsev, Война и Мир Глазами Художника, ПАССИМ, Москва, 1995.

Pavel Sudoplatov, Sovyet istihbaratının gelmiş geçmiş en önemli simalarından biridir. 1940 Ağustos'unda Troçki'nin Meksika'da öldürülmesinden savaş sonrası yıllarda atom bombasının formülünün ABD'den çalınmasına kadar, birçok önemli operasyonun başındadır. Naum Eytingon ise Troçki'nin öldürülmesini Meksika'da düzenleyen ekibin başıdır.

Kornilov'la bir bavul vasıtasıyla tanıştığı ifade edilmektedir. Sayman tarafından, Stalin'e yönelik suikast planlarının bulunduğu iddia edilen belgeler, o dönemde mahkeme tutanağına yansıtılmamış ve basından gizli tutulmuştur.⁵⁹

Görgü tanıklarının ifadelerine göre Ömer Tokat suikastı gerçekleşirken olay yerinde görülen Rus Büyükelçiliği'ne ait kırmızı renkli aracın içinde bulunan ve gelişmeleri uzaktan takip eden kişinin Rus Kornilov olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁰

Verilen ifadelerin ardından Türk makamları, Sovyet Büyükelçiliği'nden Pavlov'un kendilerine teslim edilmesini talep eder. Sovyet yetkilileri

amacıyla teslim olmaya karar verir. İstanbul istasyon şefliği görevini Baturin'e devreder ve konsolosluk binasından çıktıktan elli adım sonra kolluk kuvvetleri tarafından derdest edilir.⁶¹

Diğer Rus şüpheli ticari ataşelik çalışanı Kornilov ise 5 Mart 1942 günü ülkeyi terk etmek üzere Ankara'dan Erzurum trenine binmiştir. Yanında SSCB Büyükelçiliği'nin İkinci Sekreteri Mihail Kuznetsov bulunmaktadır. Son dakikada aynı kompartımana polis olduğu belli olan bir yolcu da girer. Yan kompartımanda ise diplomatik postalarıyla birlikte Sovyet dışişleri kuryeleri İvan Nikitin ve İgnatij Hohlov seyahat etmektedir. Yol boyunca sık sık kimlik kontrolü

de almışlardır, hatta İvan Nikitin'in başı silah kabzasıyla yaralanmıştır. Yarım saat sonra Kuznetsov'un ve kuryelerin serbest bırakıldıkları, ancak Kornilov'un tutuklandığı bilgisi Ruslara iletilir.⁶²

PAPEN'İN "TELEFON DİNLENİYOR" UYARISI

Franz von Papen'in 7 Mart tarihinde kaleme almış olduğu raporunda bu konulara değinilmektedir. Papen, Ruslardan birinin Kayseri'de tevkif edildiğini, Rus Başkonsolosluğu'nun Pavlov isimli diplomatın bağışlanması için girişimlerde bulunduğunu ancak bunun Türk yetkililerince kabul edilmediğini belirtmektedir. Aynı raporda son derece ilginç bir nokta

Papen suikastının Türk hükümlüleri Sayman ve Sağol'un kara kalem resimleri.

Vatan, 18 Haziran 1942.

daha mevcuttur. Papen, Basın Şubesi Şefi'nin kendisini telefonla arayarak Ruslara karşı alınan polis önlemlerini öğrenmek istediğini rapor etmektedir. İlgili servislere, büyükelçinin telefonda konuyla ilgili bilgi veremeyeceği de hatırlatılmaktadır.⁶³ Bu durum, Ankara'daki istihbarat savaşları da göz önünde bulundurulduğunda telefonların dinleniyor olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Zira telgrafların da şifreli gönderildiği bu günlerde Müttefik gizli servislerinin Alman telefonlarını dinleyebilme ihtimali oldukça yüksektir.

Franz von Papen, 9 Mart'ta dışişlerine göndermiş olduğu telgrafta konuyla ilgili olarak Numan Menemencioğlu ile görüşüğünü belirtmektedir. Pavlov, doğal olarak her şeyi inkâr etmiştir ve 3. derece sorguya çekilmeye başlanmıştır. Papen, gazetelerde yazıldığının aksine Sovyet büyükelçisinin Türkiye'yi terk etmediğini de rapor etmektedir.⁶⁴

HİTLER : "SABOTAJA VERİLECEK YANIT, AYNI ACIMASIZLIKLA OLUR!"

Suikast davasının Türk sanıkları Süleyman ve Abdurrahman, ayrı ayrı yapılan çapraz sorgularında hem Ömer Tokat'a hem de Sovyet ajanlarına ilişkin detaylı bilgiler verirler. İki zanlının beyanları da birbiriyle kusursuz bir şekilde uyumaktadır. Mahkeme ifadelerinde Tokat'ın Alman işgalindeki Yugoslavya'da kalan nişanlısına kötü davranıldığı gerekçesiyle tetikçiliği kabul ettiğini belirtirler.

Tanıklardan biri Pavlov'u, İstanbul'daki Azak Sineması yanında Sayman'la, bir başkası da Kornilov ile Sağol'u bir sabah İstanbul'daki Marcel Berberi'nde konuşurlarken gördüğünü söyler.

Kornilov, Türkçe bilmektedir, daha yaşlı olan Pavlov'un ise Türkçesi yoktur. Sorgu süreçleri oldukça uzun bir zaman alır. Patlamayı gerçekleştiren hayatını kaybeden kişinin Ömer Tokat olmadığını iddia eden Ruslar, yakalandıkları andan itibaren suikastla bağlantıları olmadığını savunurlar. Rusların dava sürecindeki bu tutumu 10 Mayıs 1942'de Wolfsschanze karargâhında Hitler tarafından da konu edilmiştir. Hitler, komünistlerin dava süreçlerinde hep aynı taktiği uyguladıklarını söylemektedir:

"Aptal gibi davranırlar, sessiz kalırlar, davayı ertelettirip zaman kazanmaya çalışırlar. Bu Reichstag yangını mahkemesinde de böyle olmuştur, von Papen'e Ankara'da yapılan suikastta da."

Papen suikastına bir akşam yemeğinde değinen Hitler, suikasta verilecek yanıtın aynı acımasızlıkta olacağını da sözlerine eklemiştir.⁶⁵

Sovyet yetkililer, Pavlov ve Kornilov için Ankara'nın en iyi avukatlarını tutar. Ancak bir süre sonra Pavlov ve Kornilov, avukatları azlederek savunmalarını kendileri yapar. Ayrıca Rusya'dan Lev Şeynin isimli alanında uzman bir hukukçu-kriminalist danışman olarak getirilir. Şeynin,

davanın siyasileştirilmesinden kaçınılması gerektiğini, hukuki çerçevede kalıp sanıkların suçun işlendiği zamanda başka yerde bulunduklarını kanıtlamaya (alibi) yoğunlaşılmasını savunur. Türk kanunlarına göre mahkemede avukatlık yapamasa da Şeynin, tutuklu sanıklarla görüşme hakkına sahip olur ve onları yönlendirir. Mordvinov'un mahkeme sürecinde fenalaşması sebebiyle sağlığıyla ilgilenmek üzere askeri doktor K. P. Petrin Türkiye'ye gelir.⁶⁶

SUİKAST DAVASINDA KARAR OKUNUYOR

Ankara Cumhuriyet Başsavcısı Çetin Altan ve yardımcısı Kemal Bora'nın yürüttüğü soruşturma ve dava süreci dört aya yakın sürmüştür. 1 Nisan'da ilk dava görülmüş, Sovyet Büyükelçiliği'nden hükümete iki Rusun saliverilmesi için ciddi baskılar yapılmıştır. Sonraki aylarda da Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye davayla ilgili baskıları basın ve elçilik kanalıyla devam etmiştir.⁶⁷

17 Haziran 1942 günü, suikast girişimiyle ilişkili olduğu tespit edilen dört tutuklu sanık, Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'ne son kez getirilir. Mevsim normallerinin üzerinde seyreden sıcaklığa aldırmaayan meraklı bir topluluk öğle saatlerinden itibaren adliye binasının etrafında toplanmaya başlamış, üst düzey güvenlik önlemleri alınmıştır.

Saat 15:00'de açılan mahkeme salonuna yerli ve yabancı sayısız gazeteciyle birlikte, Sovyet Büyükelçiliği'nden gözlemciler ve meraklı vatandaşlar dolmuş; saat 16:00'da ise sanıklar içeri alınmıştır. Salona ilk giren berber Süleyman Sağol olmuştur. Onu Abdurrahman Sayman ve Rus sanıklar Pavlov ve Kornilov takip etmiştir. Sanık sandalyesindeki yerlerini alan Ruslar bir süre çevrelerine asabi bakışlar fırlatmış, sonrasında ellerindeki kitapları okumaya dalmışlardır. Pavlov'un tercihi Mayakovski'nin şiirleridir. Mahkeme heyetinin kararı hazırladığı iki buçuk saatlik bekleyiş, sanıkları gitgide germiş, Abdurrahman'ın dudaklarını kemir-

meye başladığı; Süleyman'ın ise durmadan alnında biriken terini sildiği gözlemlenmiştir.

17:30'da salona giren mahkeme heyeti; iddia makamı, savunma makamı, tercümanlar ve sanıkların yerlerini almalarını beklemiş ve hızla kararı açıklamıştır.⁶⁸ Pavlov ve Kornilov adam öldürmeye azmettirmekten 20'şer yıl; Abdurrahman ve Süleyman ise yardım etmekten 10'ar yıl hapse mahkûm edilmişlerdir.⁶⁹

Kararı sadece Sovyetler eleştirmez.⁷⁰ ABD Büyükelçisi Laurence Steinhardt, "Savcı, Sovyet sanıkların suçunu, makul bir kuşkuyu aşip kanıtlamadı, hatta yeterince güçlü kanıt ve karine bulunan bir dava bile getiremedi" yorumunda bulunur. Kimi İngiliz gözlemciler de bu görüşe katılır.⁷¹

Karar, Pavlov ve Kornilov tarafından temyiz edilir. İki Rus tutuklunun katılma taleplerine rağmen duruşmaya çağırılmamaları Türk ve Sovyet hükümetleri arasında diplomatik krize yol açar. Sağol, temyiz aşamasında ifadesini değiştirerek patlamada ölen kişinin Tokat olmadığını iddia eder ve daha önceki ifadelerini işkence altında verdiğini, Kornilov'la Pavlov'u hiç tanımadığını belirtir. Ancak yeni ifadesi, hâkim tarafından dikkate alınmaz. Temyiz mahkemesi, Türk sanıkların cezasında bir değişiklik yapmazken, Pavlov ve Kornilov'un cezalarını yerel mahkemenin usul hataları sebebiyle 16 yıla indirir.⁷²

İki "GİZLİ TANIK"

Davanın öncesinde ve görüldüğü esnada gidişatı etkileyen iki önemli olay da yaşanmıştır. Resmi olarak hukuki sürece katılmasa da bu bilgiler, Türk makamlarını suikastta Sovyet parmağı konusunda ikna etmiştir. 3 Mayıs 1942 tarihinde Sovyet askeri istihbarat teşkilatı GRU'nun Ankara istasyonunda görevli, basın ataşesi örtüsüyle çalışan İsmail Guseynoviç Ahmedov⁷³ (takma adı Georgiy Petroviç Nikolayev), Türk makamlarına siyasi sığınma talebinde bulunur. Türk makamlarına bağlılığını gös-

termek amacıyla Ahmedov, GRU ve NKVD'nin İstanbul ve Ankara'daki faaliyetleri hakkında bütün bildiklerini anlatır, Türkiye'de birlikte çalıştığı iki yasadışı elemanı ihbar eder ve Papen suikastının ayrıntılarını aktarır. Pavlov'u, Sağol ve Sayman'a tanıştıran Sovyet ajanı da Ahmedov'un adamlarından biridir. Ahmedov, suikastın temel örgütleyicilerinin isimlerini verir ve başarısız olmasının sebebini açıklar. Onun ifadesine göre Tokat'ın suikasta hazırlanma düzeyi çok düşüktür ve bombanın pimini çok erken çekmiştir. Ahmedov, ayrıca Pavlov'un gerçek adının Georgiy Mordvinov olduğunu ve esas olarak istihbaratta çalıştığını da Türk makamlarına söylemiştir. Sovyet Büyükelçisi Vinogradov'un Ahmedov'un kendilerine teslim edilmesi talebi, Türk makamları tarafından reddedilmiş ve Ahmedov, İstanbul adalarından birinde gizlenmiştir.⁷⁴

Yıllarca gizli kalmış bir olay da Amerikan istihbarat kaynaklarına yansımıştır. Bu seferki "gizli tanık" Çekoslovakya'nın Ankara Büyükelçisi Milos Hanak'tır. 1939'da Almanya Çekoslovakya'yı işgal edince von Papen, Hanak'ı Çek büyükelçilik konutundan çıkarmış ve binaya kendi kullanımı için el koymuştu. Diplomatik plakalarının iptal edilmesiyle araçlarından da olmuşlardı. Küçük bir apartman dairesine taşınan Hanak ve ekibi, Türkiye'de bir grup göçmen Çek istihbarat subayıyla birlikte Nazilere karşı mücadele etmiş ve ülkelerindeki yeraltı faaliye-

tini desteklemişti. Papen suikastını gerçekleştirmek üzere Türkiye'ye gelen Eytingon, bu teklifi ilk olarak Hanak'a götürmüştü. Direnişçi Çek militanları "öğrenci" olarak Ankara'ya getirilebilir ve tetikçi olarak kullanılabilirdi. Hanak, bu teklifi reddedince Sovyetler, Hanak'ın üzerine gitmiş o da bildiklerini Türk polisine anlatmıştır. Zaten Hanak, II. Dünya Savaşı'ndan birkaç yıl sonra Türkiye'de dost olduğu Amerikan Büyükelçisi Steinhardt'ın yardımıyla Çekoslovakya'dan Amerika'ya kaçacaktır.⁷⁵

Suikastın başarısızlığı ve bütün bu gelişmeler, Stalin ve NKVD'nin başı Beriya'yı operasyondan sorumlu olan Eytingon konusunda oldukça hoşnutsuz etmiştir. Ancak Sudoplatov, yardımcısının arkasında durmuş ve suikasttan 6 ay sonra Moskova'ya dönmesiyle onu yardımcılığına atamıştır.⁷⁶

Papen ve Kardinal Pacelli, Almanya ile Vatikan arasında konkordat imza ederlerken, 1933.

Franz Von Papen, *Memoirs*, Dutton & Company, INC., New York, 1953.

Papen, Saraçoğlu'yla Alman Büyükelçiliği'nde sohbet ederken.

Franz Von Papen, *Memoirs*, Dutton & Company, INC., New York, 1953.

PAVLOV VE KORNİLOV'UN SERBEST BIRAKILMASI

Franz von Papen'e yapılan suikastla ilgili son gelişme ise Almanya'nın artık savaşı kaybetmesiyle Türkiye'nin 2 Ağustos 1944'te Berlin'le resmi ilişkilerini kesmesi ve bundan üç

gün sonra von Papen'in Türkiye'den ayrılması üzerine yaşanmıştır. Zaten Almanların Stalingrad'da savaşı kaybetmesi bir süredir Türk politikasında da önemli değişikliklere yol açmıştır. İsmet İnönü, 8 Ağustos 1944 tarihinde Pavlov ve Kornilov'u affetmiş ve serbest kalmalarını sağ-

lamıştır. İki Sovyet ajanıyla birlikte Türk makamları tarafından yakalanan yüze yakın GRU ve NKVD istihbaratçısı daha özgürlüğüne kavuşmuştur. Hemen ertesi gün Pavlov ve Kornilov Moskova'ya geri dönmüşlerdir.⁷⁷

DİPNOTLAR

- 1 Yuri Baturin, *Dozrye Razvedchika*, Molodaya Gvardiya, Moskva, 2005, s.343 vd.; Z. P. Şarapov, *Naum Eytıngon – Karayuyış Meş Stalina*, İzdatelskiy Dom "Neva", Sankt-Petersburg, 2003, s.101; Barry Rubin, *İstanbul Entrikaları*, 3. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, Ağustos 2007, s.53.
- 2 Franz von Papen, *Der Wahrheit Eine Gasse*, Verlag "List", Innsbruck, 1952, s.506; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, c.1, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.363; Z. P. Şarapov, age, s.102; J. Ribbentrop, *Mejdu Londonom i Moskvoy: Vospominaniya i Poslednie Zapisi*, Misl, Moskva, 1996, s.192.
- 3 Barry Rubin, age, s.53.
- 4 L. C. Moyzisch, *Çiçero Operasyonu*, Q Matris Yayınları, Şubat 2004, s.8 vd.
- 5 Barry Rubin, age, s.21, 25, 66.
- 6 Barry Rubin, age, s.13, 71, 145; Yuri Baturin, age, s.476, 642.
- 7 Bulgaristan'ın Mihver Devletler'in yanında savaşa girmesiyle İngiliz diplomatik kadrosu Londra'ya dönmek üzere İstanbul'a gelmiş ve kısa bir süre Pera Palas Oteli'nde konaklamıştı. 4 kişinin öldüğü bu suikasttan Rendell sağ kurtulmuş, 4 kişi ise hayatını kaybetmişti. Suikastın Alman istihbaratı tarafından Türk-İngiliz ilişkilerini bozmak ve İngiltere'ye Bulgaristan arasında kopma noktasına gelen ilişkilerin tamamen bozulmasını sağlamak amacıyla yapıldığı kaydedilmişti.
- 8 Yuri Baturin, age, s.349 vd.; Barry Rubin, age, s.97 vd.
- 9 W. Schellenberg, *Memuarı*, Prometey, Moskva, 1991, s.271.
- 10 Yuri Baturin, age, s.346 vd., 373, 383 vd., 427.
- 11 Barry Rubin, age, s.71, 73.
- 12 Yuri Baturin, age, s.336 vd.
- 13 Mihail Matveyevič Baturin, 6 Kasım 1904 tarihinde fakir bir zanaatkar ailesinin çocuğu olarak Tağanroğ şehrinde doğdu. 1913 yılında ailesiyle birlikte eğitimini gördüğü Bakü'ya taşındı. 1920 yılında Azerbaycan'da Sovyet iktidarının kurulmasının ardından gönüllü olarak Kızıl Ordu'ya yazıldı. 1937 yılına kadar Kafkasya'nın farklı yerlerinde (Bakü, Dağıstan, Tiflis, Acaristan) askeri istihbaratta çalıştı. 1937 yılında Moskova'ya çağrıldı. NKVD'de görev başlanan Baturin, aynı zamanda Moskova Şarkiyat Enstitüsü'nde Bakü'dan aşına olduğu Türkçeyi öğrenmek üzere okudu. 1940 Mayıs'ının sonunda 7 sene boyunca istihbarat faaliyeti yürüteceği Türkiye'ye gönderildi. Resmi görevi ticaret ataşe yardımcılığı (1940-1944) ve ticaret ataşeliği (1945-1947) olan Baturin, Ankara ve İstanbul'da istihbaratçı olarak çalıştı. Sovyet istihbaratının Türkiye istasyon şefliğine kadar yükseldi. Türkiye yıllarında Mihail Matveyevič Baklanov ismini kullandı. Moskova'ya döndükten sonra 1948 yılında SSCB Bakanlar Kurulu bünyesindeki Yüksek İstihbarat Okulu'nun Karşı İstihbarat Fakültesi'nin müdürü oldu. 1949 yılında karşı istihbarat kürsüsünün başına geçti. Aynı zamanda Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Komitesi'nin 4. Dairesi'ni (yasadışı istihbarat) yönetti. 1951 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. Kendisine Kazakistan'da devlet güvenlik bakanlığı önerisini şu ifadelerle reddetti: "Bugüne kadar sağ kaldım, çünkü hep siyasetten

- uzak durdum ve sadece operasyonel işlerle uğraşmayı tercih ettim." 1978 yılında ölen Baturin, görev hayatı boyunca birçok madalya ve nişanla taltif edildi. Bkz. Yuri Baturin, age.
- 14 Age, s.383.
- 15 Barry Rubin, age, s.106 vd.
- 16 Yuri Baturin, age, s.347 vd., 384.
- 17 Bkz. Barry Rubin, age, s.130.
- 18 K. Philby, *Moya Nezmıyaya Vcyna*, Mejdunarodnie Otnoşeniya, Moskva, 1997, s.202.
- 19 Yuri Baturin, age, s.381 vd.; Barry Rubin, age, s.67.
- 20 SSCB Bilimler Akademisi, *Ekim Devrimi Sonrası Türkiye Tarihi*, c.1, Bilim Yayınları, İstanbul, Temmuz 1978, s. 279, 281.
- 21 Yuri Baturin, age, s.369; Barry Rubin, age, s.100, 103.
- 22 Kafkaslar ve Orta Asya'daki vaatlerin dışında Almanya, Türkiye'ye Oniki Ada'yı da resmi kanallarla vaat etmiştir. Franz von Papen'in görevlendirmesiyle Alman Büyükelçiliği istihbarat şefiyle, Türk istihbaratının bir numarası MAH Reisi Naci Perkel arasında yapılan bir görüşmede Almanya'nın Oniki Ada'yı Türkiye'ye verme isteği belirtilmiştir. Naci Perkel, konuyu cumhurbaşkanlığına iletmış ve Cumhurbaşkanlığı Umumi Kâtibi Kemal Gedeleş Almanya'nın isteğini o günlerde Kars'ta olan İsmet İnönü'ye telgrafla bildirmiştir. İnönü'nün yanıtı ise kısa olmuştur: "Düşündüğünüz doğrudur. Adaları, kayıtsız ve şartsız kullanmak üzere alabiliriz. Yoksa bu yüzden İngilizlerle ve Yunanlılarla ihtilafla giremeyiz." Bkz. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, 25/26.9.1943, 030.01/40.240.19.
- 23 Johannes Glasneck, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, 1. Baskı, Onur Yayınları, Ankara, 1976, s.200.
- 24 SSCB Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Alman Dışişleri Dairesi Belgeleri, "Papen'den Dışişleri Bakanlığı'na", No: A 3018-41, Gizli, Nr.10, (5.8.1941), s.174 vd.
- 25 Johannes Glasneck, age, s.205.
- 26 SSCB Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Alman Dışişleri Dairesi Belgeleri, "Ribbentrop'tan Papen'e", No:1526 Gizli, Nr:34, (5.12.1942), s.241.
- 27 V. N. Stepkov, *Pavel Sudoplatov – Geniy Terora*, İzdatelskiy Dom "Neva", Sankt-Petersburg, 2003, s.131.
- 28 Pavel Sudoplatov, *Şpetsoperatsii. Lubyanka i Kreml 1930-1950 godı*, Olma-Press, Moskva, 1997, s.173 vd.
- 29 Barry Rubin, age, s.59, 65, 109.
- 30 Franz von Papen, age, s.596, 646.
- 31 W. Schellenberg, age, s.273.
- 32 Yuri Baturin, age, s.390 vd.
- 33 Z. P. Şarapov, age, s.102.
- 34 Barry Rubin, age, s.23, 59.
- 35 Pavel Anatolyevič Sudoplatov (Andrey, P. Matveyev, Anatoliy Andreyev), 7 Temmuz 1907 yılında Ukrayna'nın Melitopol şehrinde 5 çocuklu fakir bir ailede dünyaya geldi. 1919 Haziranı'nda daha 12 yaşında bir çocukken şehirlerine gelen Kızıl Ordu alayına katılarak şehirden ayrıldı. İç savaş sırasında çatışmalara katıldı, aynı yıl Beyaz Ordulara esir düştü. Odesa'da limanda ve pazarda çalıştı. 1920'de Odesa'nın Bolşevikler tarafından ele geçirilmesinin ardından tekrar Kızıl Ordu'ya katıldı. Ukrayna'da ve Polonya

- cephesinde savaştı. 1922 yılından itibaren Sovyet istihbarat örgütü OGPU'da görev yaptı. 1928'de Bolşevik Partisi'ne girdi. 1935'te Andrey takma adıyla Sovyet karşıtı Ukrayna milliyetçilerinin yeraltı örgütünün temsilcisi görüntüsüyle Berlin'de OUN'a (Ukrayna Milliyetçileri Örgütü) sızdı. OUN'un lideri Albay Y. Konovalts'in güvenini kazanarak yakın çalışma ekibine girdi. 1938 yılında doğrudan Stalin'in emriyle bombalı bir çikolata kutusu vererek Konovalts'i öldürdü. Moskova'ya döndükten sonra NKVD'de görev başlandı. 4. Daire başkanının yardımcısı oldu. Troçki'nin ortadan kaldırılması operasyonu olan "Ördek'i" yönetti. Burada Naum Eytıngon'la birlikte çalıştı. Ocak 1942'de NKVD 4. Dairesi'nin başına geçti. Düşmanın yakın ve uzak cephe gerisindeki gerilla ve istihbarat faaliyetinin bir numaralı yöneticisiydi. Almanya ve müttefikleri olan ülkelerdeki ajan ağını koordine etti. 1944 Şubatı'nda atom bombasının formülünü ele geçirmek üzere NKVD bünyesinde "S" grubunu kurdu ve başına geçti. Şubat 1947'de "DR" Dairesi'nin başkanlığını yaptı. Bu seferki görevi, SSCB'nin etrafında konuşlanan Amerikan ve NATO üslerine karşı istihbarat faaliyeti yürütmektir. Aynı sene SSCB'ye sığınan Mustafa Barzani'yle Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı'nın (TASS) genel müdür yardımcısı sıfatıyla ve Matveyev kod adıyla görüşmeler yaptı. Stalin'in ölümü ve NKVD'nin başı Beriya'nın tutuklanmasıyla 20 Ağustos 1953'te işine son verildi. Ertesi gün ise "Sovyet hükümeti üyelerini ortadan kaldırmak ve kapitalizmi yeniden kurmak" suçlamasıyla tutuklandı. Mahkeme sürecinde iddiaları reddetti. 1958'de 15 yıl hapse mahkûm edildi. 1968'de serbest kalan Sudoplatov, 1996 yılında öldü. Birçok madalya ve nişanla taltif edilmiş olan Sudoplatov'un 1992 senesinde itibarı iade edildi. 1998 yılında ise tutuklanmasıyla el konulan madalyaları ve nişanları ailesine geri verildi. Bkz. Pavel Sudoplatov, age; V. N. Stepkov, age.
- 36 Pavel Sudoplatov, age, s.174; V. N. Stepkov, age, s.132.
- 37 Naum İsaakovič Eytıngon, 6 Aralık 1899 tarihinde Belarus'un Şklov şehrinde doğdu. 1917 yılında Sol Eserlerin (Sosyalist Devrimciler) Partisi'ne katıldı. 1918 yılında Kızıl Ordu'ya, 1919'da ise ilk Sovyet istihbarat örgütü ÇEKA'ya girdi. 1920 yılında Bolşevik Partisi'nin üyesi oldu. 1925 yılında askeri akademiyi bitirdikten sonra Çin'de görev yaptı. 1929-30 yıllarında ise Türkiye'de çalıştı. O dönemde Türk-Sovyet ilişkilerinin üst düzeyde olması ve iki ülke istihbarat servislerinin ortak faaliyetler gerçekleştirmesi dolayısıyla Türkiye'ye değil, Batılı devletlerin elçiliklerine yönelik faaliyet yürüttü. Moskova'ya döndükten sonra Sovyet istihbarat örgütü OGPU'nun Dış Dairesi'nin Yasadışı Operasyonlar Seksiyonu'nu yönetti. 1936-1938 yıllarında iç savaş sırasında İspanya istasyon şefi A. Orlov'un yardımcılığını yaptı. General Kotov ismiyle nam saldı, özellikle Franco ordularının cephe gerisinde gerilla faaliyetini örgütledi. O dönemde savaş muhabiri olan İlya Ehrenburg, ondan şöyle bahsetmişti: "İspanya'da Kotov dedikleri bir adamdan çekindim. Ne diplomattı ne de asker." Yurtdışındaki özel operasyonların yürütülmesinde başrol oynadı. Kuzey Çin ve

Mançurya diktatörü Jang Zuolin'in treninin havaya uçurularak öldürülmesine (uzun yıllar suikastın Japon istihbaratı tarafından yapıldığı sanıldı), Beyaz Ordu generali A. P. Kutepov'un Fransa'dan kaçırılmasına doğrudan katıldı. İspanya devletinin altın rezervinin SSCB'ye getirilmesini sağladı. Meksika'da Troçki'nin öldürülmesi planını bizzat yaptı ve örgütledi. Başarısız Papen suikastının ardından NKVD 4. Dairesi'nde Sudoplatov'un yardımcısı oldu. Düşman cephe gerisinde istihbarat ve terör eylemlerini yürüttü. 1945 yılında NKVD içindeki "S" grubunda yine Sudoplatov'un yardımcısıydı. Gruba verilen görev, atom bombasının formülünü ele geçirmekti. Görev yıllarının sonunda Litvanya ve Batı Belarus'taki milliyetçi yeraltı örgütlerinin ortadan kaldırılmasında çalıştı. 1951 Ekim'i'nde "Siyonist Komplö"da yer aldığı gerekçeyle tutuklandı. Stalin'in ölümünden sonra serbest bırakılmasına rağmen 1953 Ağustos'u'nda Beriya'dan dolayı Sudoplatov'la birlikte tekrardan hapse atıldı. 12 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1964'te serbest kaldıktan sonra yayın faaliyetleriyle uğraştı. 1981 yılında öldü. 1992'de itibarı iade edildi. Birçok madalya ve nişanla taltif edilen Yahudi kökenli Naum Eyttingon'un şu sözleri onun esprili kişiliğinin de bir göstergesiydi: "Bizim sistemde garanti olmamakla birlikte soluğu hapiste almamanın sadece bir koşulu var. Yahudi veya KGB'de general olmamak." Bkz. Z. P. Şarapov, age; Pavel Sudoplatov, age; V. N. Stepkov, age. 38

Lev Petroviç Vasilevskiy, 1904 yılında Kursk şehrinde doğdu. 1927 yılında Sovyet istihbarat örgütü OGPU adına Güney Kafkasya'da göreve başladı. 1937-1938 yıllarında NKVD'nin İspanya istasyonuna bağlı "D" grubunu yönetti, Madrid Cephesi Özel Dairesi'nin başkanlığını ve NKVD'nin operasyon grubunun komutanlığını yaptı. İyi derecede İspanyolca ve Fransızca bilen Vasilevskiy, 1939-1941 yıllarında resmi olarak Paris başkonsolosu (Tarasov) göreviyle dış istihbarat faaliyeti yürüttü. Troçki'nin öldürülmesi operasyonunda Meksika'da Naum Eyttingon'la birlikte çalıştı. Türkiye'deki görevinden sonra o da Eyttingon gibi NKVD 4. Dairesi'nde Sudoplatov'un yardımcılığına atandı. Daha sonra Meksika'da ve Sovyet istihbaratının farklı alanlarında görev aldı. Emekli olduktan sonra 1948-1951 yıllarında SSCB Sinematografi Bakanlığı'nda müdür yardımcılığı yaptı. 1953'te İçişleri Bakanlığı'na geçti. Stalin'in ölümüyle istihbaratçıları arasında yapılan temizlikten nasibini aldı. İlk önce bakanlıktan kovuldu, 1954 yılında da "Beriya davasıyla ilişkisi" sebebiyle partiden ihraç edildi, rütbeleri alındı. 1959 yılında itibarı iade edilen Vasilevskiy ellinin üzerinde, özellikle İspanya İç Savaşı üzerine kitap ve makale yazdı. Birçok madalya ve nişanla taltif edilen Vasilevskiy, 1979 yılında öldü. Bkz. Z. P. Şarapov, age, s.147 vd.; Yuriy Baturin, age, s.439, 571.

39 Ivan Tsolov Vinarov (Ivan Tsoloviç, Ivan Gavriloviç, "Mart"), 1896 yılında Bulgaristan'da Plevne'de doğdu. I. Dünya Savaşı'na ve 1918'deki askeri ayaklanmaya katıldı. 1916 yılının sonunda Bulgaristan Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'ne girdi. 1921 yılında tutuklandı, Aralık 1922'de SSCB'ye kaçtı. Nisan 1923'te Rusya Komünist Partisi'ne (b) üye olarak kabul edildi. Kızıl Ordu'da askeri istihbarat faaliyeti yürüttü ve Bulgaristan Komünist Partisi'ne silah sevkياتında görev aldı. Avusturya'da Bulgaristan'dan kaçan komünistlere yardım görevini üstlendi. 1926-1929 yıllarında Çin'de askeri istihbarat alanında çalıştı. Çin Komünist Partisi'ne silah sevkياتını yönetti. 1930-1933 yıllarında Avusturya istasyon şefiydi. Faaliyet alanında Polonya, Çekoslovakya, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan, Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye bulunuyordu. Paris'te de görev yapan Vinarov, II. Dünya Savaşı sırasında Bulgar siyasi sığınmacıları Bulgaristan'daki gerilla savaşına hazırladı. Savaşın sonra Bulgaristan'a yerleşti, Bulgaristan Halk Ordusu'nun kuruluşuna katıldı. Daha sonraki yıllarda birçok bakanlıkta üst düzey görevler aldı. 1969 yılında öldü.

Vinarov'un anıları daha SSCB yıllarında çıktığı için Papen'e suikast operasyonundan açık olarak bahsetmemiştir. Vinarov, Türkiye'de beş kişilik bir ekipke çok zor bir görevi yerine getirmeleri gerektiğini ve bu görevin yaşlı emperyalist kurt von Papen'in Türkiye'yi ısrarla saldırgan kutba çekme çabalarıyla bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Bkz. Ivan Vinarov, *Boytısı Tihogo Fronta*, Voennoe İzdatelstvo Ministersva Oboroni SSSR, Moskva, 1971; Z. P. Şarapov, age, s.151 vd.

40 Aleksandr Erastoviç Timaşkov, 1943 yılında uzun yıllar çalıştığı NKVD Teknik Destek Dairesi'nin başına getirildi. 1945 yılında Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın danışmanı olarak Yunan gerilla hareketinin yönetiminde bulundu. Bkz. Yuriy Baturin, age, s.583.

41 Georgiy Ivanoviç Mordvinov, 1896 yılında Zabaykal bölgesinde doğdu. 1915'te askere alındı ve Güneybatı Cephesi'ne süvari istihbaratçıların birliğine gönderildi. 1918 yılında Zabaykal bölgesinde Sovyet iktidarının istihbarat teşkilatı ÇEKA'da çalışmaya başladı. Japon saldırısı sırasında gerilla mücadelesine katıldı. 1920 senesinde Kızıl Ordu'da istihbarat faaliyeti yürüttü, Beyaz Orduların ve Japonların cephe gerisine sızdı. Uzakdoğu'da Sovyet iktidarı sağlanınca GPU'da görev yaptı. 1929'da Şarkiyat Enstitüsü Çin Fakültesi'ne girdi. Dış istihbarat göreviyle önce Mogolistan'a, ardından da Çin'e gitti. Döndükten sonra Çin üzerine eğitim görmeye devam etti. 1937 yılında üstlerine bir çalışma arkadaşının NKVD tarafından haksız yere tutuklandığını belirten bir rapor yazınca kurumdan atıldı. Komintern'de çalıştı ve aynı zamanda eğitime devam etti. Savaş başlayınca göreve tekrar çağrıldı. Georgiy Pavlov adıyla Türkiye'ye gönderildi. 1966 yılında öldü. Bkz. Yuriy Baturin, age, s.385, 578, 618.

42 Yuriy Baturin, age, s.393, 398; Z. P. Şarapov, age, s.103.

43 Yevgeniy Jirnov, "Prokolnie Meropriyatiya", *Vlast*, No.10, 15.03.2004; Z. P. Şarapov, age, s.103; Barry Rubin, age, s.22.

44 Franz von Papen, age, s. 551 vd.

45 *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1942; *Tan*, 18 Haziran 1942; *Vatan*, 18 Haziran 1942.

46 Franz von Papen, age, s. 550 vd.

47 Franz von Papen, age, s. 550 vd.

48 *Akten Zur Deutschen Auswaertigen Politik 1918 - 1945*, Aus dem Archiv Auswaertigen Amts, Serie E, Band I, Nr.280, (24.2.1942), 61/40, s.356; Franz von Papen, age, s.552; Gülsün Bilgehan, *Meuhibe*, c.2, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s.73.

49 *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1942; *Tan*, 26 Şubat 1942.

50 Henry M. Adams, K. Robin, *Rebel Patriot A Biography of Franz von Papen*, McNally&Loftin Publishers, Santa Barbara, 1987, s.389.

51 Franz von Papen, age, s.552.

52 W. Höttl, *Sekretiny Front. Vospominaniya Sotrudnika Polititseskoy Razvedki Tretyeşo Rayha (1938-1945)*, Tsentr-poligraf, Moskova, 2003, s.34 vd.

53 Franz von Papen, age, s.551 vd.

54 Age, s.551; Barry Rubin, age, s.24.

55 Yevgeniy Jirnov, age, Z. P. Şarapov, age, s.103; Henry M. Adams, K. Robin, age, s.389; Yuriy Baturin, age, s.399.

56 *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1942; *Tan*, 18 Haziran 1942; *Vatan*, 18 Haziran 1942; Z. P. Şarapov, age, s.104; Yuriy Baturin, age, s.399; Barry Rubin, age, s.26.

57 *Cumhuriyet*, 6 Mart 1942.

58 Z. P. Şarapov, age, s.104.

59 *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1942; *Tan*, 18 Haziran 1942; *Vatan*, 18 Haziran 1942.

60 *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1942; *Tan*, 18 Haziran 1942; *Vatan*, 18 Haziran 1942.

61 Yuriy Baturin, age, s.401, 405; Barry Rubin, age, s.33.

62 Yuriy Baturin, age, s.401 vd., 406 vd.

63 SSCB Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Alman Dışişleri Dairesi Belgeleri, "Papen'den Dışişleri Bakanlığı'na", No-355, VII Siyasi Kısma 307 Gizli, Nr.19, (7.3.1942), s.200.

64 SSCB Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Alman Dışişleri

Dairesi Belgeleri, "Papen'den Dışişleri Bakanlığı'na", No-363, VII Siyasi Kısma 308 Gizli, Nr.20, (9.3.1942), s.201.

65 Henry Picker, *Hitlers Tischgesprache*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1968, s.127.

66 Yuriy Baturin, age, s.408, 410.

67 S. J. Rolfs, W. Richard, *The Sorcerer's Apprentice The Life of Franz von Papen*, University Press of America, Lanham, 1996, s.404.

68 Mahkeme heyeti hâkim Sabri Yoldaş'ın başkanlığında Reşad Bayramoğlu ve Emin Böke'den oluşmaktaydı. Pavlov ve Kornilov ile iletişim, yeminli tercümanlar Vahab Tebrizi ve Eşref Demircan aracılığıyla sağlandı.

69 *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1942; *Tan*, 18 Haziran 1942; *Vatan*, 18 Haziran 1942.

70 Sovyet Haber Ajansı TASS'ın 17 Temmuz 1942 tarihli basın metni için bkz. Yuriy Baturin, age, s.412.

71 Barry Rubin, age, s.29.

72 Z. P. Şarapov, age, s.105; Barry Rubin, age, s.29 vd.; Yuriy Baturin, age, s.413 vd.

73 İsmail Guseynoviç Ahmedov, 1904 yılında doğdu. 1931 yılında Kızıl Ordu istihbaratına telsiz uzmanı olarak alındı. Askeri Elektroteknik Akademisi ve Genelkurmay Akademisi'nde okudu. 1939-1940 yıllarındaki SSCB-Finlandiya Savaşı'na katıldı. 1941 Mayıs ve Haziran'ında TASS Haber Ajansı muhabiri örtüsüyle Berlin'de istihbarat görevi yürüttü. Naziler, SSCB'ye saldırınca diğer Sovyet görevlilerle birlikte gözaltına alındı. Sünnetli olduğundan Yahudi zannedilerek işkenceye maruz kaldı. 1941 Ekim'i'nde askeri istihbarat görevlisi olarak Türkiye'ye geldi. 1942 Mayıs'ında Türk istihbaratına geçti. 1948 yılından itibaren ABD'de CIA adına çalışmaya başladı ve İsmail Ege adını kullandı. Bkz. Yuriy Baturin, age, s.68, 411 vd., 569; Barry Rubin, age, s.32.

74 Z. P. Şarapov, age, s.105; Barry Rubin, age, s.33; Yuriy Baturin, age, s.411 vd.

75 Barry Rubin, age, s.30 vd.

76 Z. P. Şarapov, age, s.105; Yuriy Baturin, age, s.398.

77 Z. P. Şarapov, age, s.105 vd.; Yuriy Baturin, age, s.415.

* Zengin, toprak sahibi, Katolik bir ailenin çocuğu olan Papen kariyerine profesyonel asker olarak başladı. I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Washington'da askeri ataşeydi. Espionaj ve sabotaj faaliyetleri ortaya çıkınca, 1915 yılında geri çağrıldı. Savaşın sonuna kadar Batı cephesinde ve Filistin'deki Dördüncü Türk Ordusu'nda subay olarak görev yaptı. Savaş sonrasında Almanya'ya geri dönen, monarşi yanlısı Papen, politikaya girmeye karar verdi. Katolik Merkez Partisi'nin ultra sağ kanadının bir üyesi olarak Prusya meclisinde parlamenterlik yaptı. 1932 yılında Hindenburg'un atamasıyla Almanya başbakanı oldu. Hitler'i başbakanlığa götüren yolda kilit rol oynadı. Hitler ile anlaşıp Hindenburg'u Hitler'in başbakanlığı konusunda ikna etti. Kurulan yeni hükümette başbakan yardımcılığı görevini alan ve Nazi olmayan milliyetçiler tarafından desteklenen Papen, kabinedeki önemli bakanlıkların çoğunluğunu almakla, Nazileri dizginleyebileceğini ummuştur. Hitler'in 30 Haziran 1934'teki SA temizliğinden hayatını zar zor kurtaran Papen, olaylardan 3 gün sonra başbakan yardımcılığından istifa etti. Bir süre sonra Avusturya Büyükelçiliği'ne atanan von Papen, 1939'da Türkiye'nin Müttefikler'e katılmasını önlemek amacıyla Ankara'ya gönderildi. Papen, 1945 yılında Müttefikler'ce tutuklanmış ve savaş suçları mahkemesinde yargılanmıştır. Nüremberg'de saldırgan savaş hazırlamadığına kanaat getirilmiş ve beraat ettirilmiştir. Lakin Alman mahkemeleri tarafından Nazi olduğu gerekçeyle suçlu bulunmuş ve sekiz yıl hapis ile cezalandırılmıştır. 1949 yılında yeniden yargılanan Papen, beraat etmiş ve tüm hakları kendisine iade edilmiştir. Franz von Papen, 1969 yılında hayatını kaybetmiştir. Bkz. Banu El, *Franz von Papen'in Ankara'daki Büyükelçilik Yılları*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2006.